

ב"ה
שנה כא
גליון ד (קכד)
ניסן - אייר תשס"ו

קובץ בית אחר וישראל

אוצר החכמה
28788

אוצר החכמה
28788

מאסף מרכזי לתורה והלכה לחו"ר הישיבות והכוללים
של מוסדות סטאלין קארלין בארץ ובתפוצות

כתובת המערכת:

רח' אבינועם ילין 11

ת.ד. 50197 ירושלים 91053

טל. 02-5370106 פקס. 02-5382581

E-mail: amachon@neto.bezeqint.net

מאסף מרכזי לתורה והלכה לחו"ר הישיבות והכוללים של מוסדות סטאלין קארלין בארץ ובתפוצות

ישיבה גדולה "בית אהרן וישראל" - ירושלים
ישיבה גדולה "סטאלין קארלין" - ניו יארק
ישיבה קטנה "זכרון אלימלך" - ירושלים
ישיבה קטנה "בית אשר" - רמות, ירושלים
ישיבה קטנה "תפארת יוחנן" - ביתר עילית
ישיבה קטנה "סטאלין קארלין" - בני ברק
ישיבה קטנה "תפארת יוחנן" - ניו יארק
כולל אברכים "בית אולפנא דרבינו יוחנן" - רמות, ירושלים
כולל אברכים "סטאלין קארלין" - ניו יארק
כולל ללימוד ש"ס "סטאלין קארלין" - ירושלים
כולל אברכים "בית אהרן וישראל" - ירושלים
כולל אברכים "מתיבתא דרבי יוחנן" - טבריה
כולל אברכים "סטאלין קארלין" - בני ברק
כולל אברכים ללימוד הוראה "משנת דוד" - ביתר עילית
כולל אברכים ללימוד או"ח "סטאלין קארלין" - ביתר עילית
כולל אברכים "תפארת אהרן וישראל" - ביתר עילית
כולל אברכים ללימוד ש"ס "סטאלין קארלין" - מודיעין עילית
כולל אברכים "סטאלין קארלין" - מודיעין עילית
כולל אברכים ללימוד חו"מ - מודיעין עילית
כולל אברכים ללימוד ש"ס "סטאלין קארלין" - גבעת זאב
כולל אברכים ללימוד יו"ד "סטאלין קארלין" - ירושלים

כל הזכויות שמורות - הודפס בדפוס המכון

התוכן

גנוזות

עמוד

ה	מרכותינו בעלי התוספות נ"ע מכתבי יד	פירושי בעלי התוספות על התורה (ט) פרשיות פינחס, מטות, מסעי, דברים, ואתחנן, עקב
יב	רבי יהודה הכהן זלה"ה מרכני ירושלים ת"ו (- תס -)	הערות על הרמב"ם הלכות חמץ ומצה
יט	רבי בנימין זאב הכהן זצ"ל אבד"ק באדן בעל "בזך לבונה" (תקצ"ה - תרע"ג)	בסוגיא דהבודק צריך שיבטל ובמסכתות מנחות ויבמות
כג	רבי אליהו דוד רבינוביץ-תאומים זצ"ל האדר"ת, אב"ד ירושלים ת"ו (תר"ג - תרס"ה)	קונטרס העלם דבר

חידושי תורה

לא	הרב אליהו גרינצייג אוצר מפרשי התלמוד, ירושת"ו	בענין אין עושין מצוות חבילות בליל הסדר
לח	הרב יחיאל טויסיג קארלין סטאלין, ירושת"ו	בענין מצוה בו יותר מבשלוחו ובענין מצות בדיקת חמץ
מה	הרב שניאור זלמן דישון ר"כ ש"ס קארלין סטאלין, גבעת זאב בית אולפנא דרבינו יוחנן, ירושת"ו מח"ס "זכרון צבי"	בגדרי הואיל ומתוך ביום טוב
נב	הרב אליהו נחום זלצמן כולל בית אהרן וישראל, ירושת"ו	בעניני הגדה של פסח
סט	ישראל מרדכי הלוי רוזנבוים קארלין סטאלין, ירושת"ו	בענין אם מצות יכוס הוא גם על היבמה ובסוגיא דעשה דוחה לא תעשה

בירורי הלכה

צה	הרה"ג ר' משה ירחמיאל גרינפעלד אבד"ק סעמיהאי וחבר ביד"צ דטארטיקוב נ"י.	אם מותר לפרק ולהחזיר מסננת של מים בשבת
קה	הרב דוד לאו רב העיר מודיעין	בענין תיקון עירובין (ב)
קטו	הרב אליעזר צבי רייכמן ר"כ ונשיח בחוקיך, ב"ב	בשיעור כדי אכילת פרס באכילת מצה אם משעת לעיסה או משעת בליעה
קכ	הרב שמואל רבינוביץ רב הכותל המערבי והמקומות הקדושים	בענין שמיעת ברכת כהנים למי שכבר שמע

האם צריך להוסיף "על הגפן" בכרכה
מעין שלש בקידוש של שבת בבוקר
בענין מצוה לקיים דברי המת
נגד רצון היורשים

הרב אליעזר פולק
ר"כ תפארת אריה, ירושת"ו

קכח

קלט

הרב מתתיהו שווארץ
בית אולפנא דרבינו יוחנן, ירושת"ו
מח"ס "משפט הצוואה"

לשון חכמים

בענין זיהוי דג התכלת

קמז

הרב יעקב גולדשטיין
עיה"ק ירושלים תובב"א

הערות

קנג

הערות שונות - הגאון ר' זלמן נחמיה גולדברג, ירושת"ו / בדברי האור החיים הק' בענין קנין מערת המכפלה - הרב נפתלי פרוש, כולל בידין, ירושת"ו / בענין אין הולכין בממון אחר הרוב - הרב יעקב שמש, ירושת"ו / בענין לכם בציצית ובאתרוג - הרב פינחס מרקסון, מח"ס "בן חיל" ב"ב / השלמה למאמר בענין כתיבת מגילת אסתר - הרב נפתלי הירצקא רייזמאן, ב"ב / בענין עמוד האש - הרב משה מנחם קצבורג, מודיעין עילית / הערות שונות - הרב משה חיים מרגליות, לונדון - ב"ב / בענין פסח שבשלו בחמי טבריה - הרב יחזקאל אריאל, ב"ב / בענין שכח על הניסים בסעודת פורים - הרב חנניה פרץ, ביתר עילית / בענין גיהוץ בגדים ונסיעה במונית בחול המועד - הרב לוי שיש, ירושת"ו / תרומת מעשר טובל את הכרי כולו או רק את המעשר ראשון - הרב בצלאל דבליצקי, ב"ב / על התמיהה בפרשת ויחי - הרב יואב רוזנטל, ירושת"ו / בענין עקידת יצחק - הרב אהרן בהר"ן, ב"ב / בדין דקדשים קלים ומעשר שני נאכלין בכל הרואה במשכן שילה - הרב יוסף אריה לוריא, ב"ב / הערות שונות - הרב ישראל יצחק הייבלום, ירושת"ו / בענין אברהם אבינו ככהן גדול - הרב חיים מאיר שטינברג, ב"ב / בענין שנות האמוראים - צבי שכטר, ב"ב / בענין שירת הים בליל שביעי של פסח - הרב יצחק יהושע גוטליב, מודיעין עילית / בחידוש הביאור הלכה בגר תושב שיכול לקבל יותר משבע מצוות - הרב דוד בר"י בריזל, ירושת"ו.

לשון חכמים

הרב יעקב גולדשטיין

בענין זיהוי דג התכלת

בקובץ "בית אהרן וישראל" גליון קכ"א (תשרי-חשון תשס"ו) התפרסם מאמרו של הר"ר דוד שפירא שליט"א "בענין זיהוי דג התכלת". במאמרו מסתמך הכותב על שיטתו של הד"ר שאול קפלן בענין התכלת, המפורטת במאמרו "גילוי התכלת". אך מכיון שהכותב הביא רק ציטוטים חלקיים מהמאמר, ראיתי לנכון להתייחס ישירות למאמרו המפורט של ד"ר קפלן.

"גילוי" התכלת

בקובץ "אור תורה" (אב התשס"ב) התפרסם מאמר "גילוי התכלת" מאת ד"ר ש"ו קפלן הטוען לזיהוי חלזון התכלת עם חלזון ה"ינטינה" (*Janthina janthina*). במאמר מובאות ראיות רבות לזיהוי זה ולהפרכת הזיהוי המקובל של ה"מורקס טרונקונלוס" (*Murex trunculus*) כחלזון ממנו הופק צבע התכלת.

לאחר בדיקת החומר בצורה מעמיקה מסתבר כי המאמר הנזכר הינו מופרך מיסודו, וחלק לא-מבוטל מטיעונו מבוסס על נתונים מסולפים או על השערות שאינן ניתנות להוכחה.

ראשית טוען המחבר, כי הרב הראשי הגרי"א הרצוג זצ"ל בעבודת הדוקטורט שלו בחר בחלזון זה למועמד הסביר ביותר לחלזון התכלת. דברים אלו אינם מדויקים כלל. הרב הרצוג זיהה את החלזון עם שני מינים אחרים של ה"ינטינה": "ינטינה פליאדה הארווי" (*Janthina Pallida Harvey*), ו"ינטינה פרולונגטה בליינריל" (*Janthina Prolongota Blainville*). קונכיות של שני מינים אלו אינה כחולה אלא לבנה (דבר השומט את טיעונו של ד"ר קפלן בסעיף 7). זיהוי התכלת עם ה"ינטינה ינטינה" שקונכיתה בצבע סגול-כחול הינה השערה על דרך אפשר שהועלתה ע"י חוקר בודד, והינה בעייתית ביותר (וראה עוד להלן בענין זה).

שנית, המחבר טוען כי נמצאו קונכיות "ינטינה" באתרי צביעה ליד ביירות, ליד צידון, ובחוף לבנון, ומציין את מקורותיו. מבדיקת המקורות עולה כי נתון זה אינו נכון. להוכחת טענתי אביא את מקורותיו כמות שהם.

בהמשך כותב מחבר המאמר כי נמצאו בחוף לבנון אתרי צביעה ובהם קונכיות "ינטינה", ובמקור מובא מאמרו של D.S. Reese שהופיע ב-11th Annual Report of the Society for Lybian Studies, 1979-80. מאמר זה כולו עוסק ביצור צבע פורפור מחלזונות ה"מורקס" למיניהם בחופי לוב. אצטט (בתרגום חופשי) את השורות היחידות

המתייחסות לחלזון ה"ינטינה" במאמר זה (עמ' 81), לאחר תיאור המקומות השונים בהם צבעו בחלזונות ה"מורקס" השונים כותב המחבר: "בסוג אחר, הסגולית (ינטינה), כנראה השתמשו רק באזורי צור וביירות של לבנון". (משפט זה הינו דו משמעי ולא ברורה כוונתו. מכיון שאינו מביא מקור לדבריו ואינו כותב על מציאת קונכיות כלשהן, ודבריו - וכן הקטע הבא - אינם בני תוקף רב יותר מדברי מחבר המאמר, הרב הרצוג, ולהבדיל- החוקרים המשערים כי הופק צבע פורפור מה"ינטינה").

לדברים כי נמצאו קונכיות "ינטינה" באתרי צביעה ליד צידון מצויין במקור ספרו של R. Turner Abbot, American Sea Shells, Ch.1. פרק זה עוסק ברובו בהיסטוריה של הפקת צבעים מקונכיות, וכך נאמר שם (בתרגום חופשי): "דיו וצבע ייצרו מהרבה סוגי חלזונות, דג הדיו (Sepia) הינו דוגמה יוצאת דופן לכך (להפקת דיו. י.ג.). צבע פורפור יש מקור לכך [שיוצר מ] סגולית (ינטינה) ...", כמו בקטע הקודם אינו מביא מקור לדבריו, ושום מילה בעניין מציאת קונכיות אינה מופיעה.

בהמשך המאמר מובא כי נמצאו קונכיות "ינטינה" ליד ביירות. כמקור מצויין הספר "Ancient and Medieval Dyes" מאת W.W. Legett עמ' 56-60. במקור זה לא כתוב שום דבר בנוגע ל"ינטינה". ספר זה מדבר אודות צבעים צמחיים, ופרק זה מדבר על צבע בשם "Orseille" המופק מצמח הגדל על סלעים סמוך לים. ונאמר כי פליניוס (Pliny) אמר כי צבע זה "יותר יפה מהפורפור הצורי".

בנוסף לכך, יצויין כי בנספח לספרו של הרב הרצוג The Royal Purple and the Biblical Blue (עמ' 204) כותב העורך Dr. Ehud Spanier (אותו מצטט מחבר המאמר מספר פעמים) כי אין כל עדות ארכיאולוגית על שימוש ב"ינטינה" לצביעה.

שלישית, כותב המחבר, כי "ניתן למצוא עדות לשימוש ב"ינטינה" כמקור צבע בספרות העתיקה היוונית, הרומית והעברית". מהי העדות? בתרגום השבעים ובתרגום היווני למגילת אסתר מתורגמת המילה תכלת "יקינטינון" [או "יקינטא"], לדבריו - מילה נרדפת ביוונית ל"ינטינה" הלטינית, והמילה ארגמן "פורפורה" (שהוא - גם לדעת מחבר המאמר - מופק מה"מורקס"). טיעון מרשים זה אינו עומד במבחן הביקורת, מפני שהמילה "יקינטא" או "יקינטון" היא תיאור צבע ולא שם חלזון, ופירוש המילה "ינטינה" הוא "סגולית" ורק מפני שצבע קונכיותו סגול זכה חלזון זה לשמו. וכל היקש מדמיון השמות אינו במקומו.

טענתו הבאה של מחבר המאמר היא כי "בספר החוקים הרומי של הקיסר יוסטיניאנוס כתוב שצביעת משי או צמר בפורפורה וביקינטה אסורה לציבור בכללו ומותרת לשימוש בית המלוכה בלבד. לפנינו עדות ברורה לכך שהרומאים השתמשו ב"ינטינה" לצביעת אריגים..."

טיעון זה הינו מופרך מעיקרו, מפני שהדברים במקורם הינם בעלי משמעות אחרת לחלוטין. לצורך הבהרת טענה חמורה זו אעתיק כלשונו את החוק הרומי (ביונטי):

"FECUNDAE ATQUE DISTRAHENDAE PURPURAE VEL IN LANA QUAE BLATTA VEL OXYBLATTA ATQUE HYACINTHA DICITUR, SIN AUTEM FACULTATUM NULLUS POSSIT HABERE PRIVATUS ALIQUIS SUPRA DICTI MURICIS VELLUS VENDIDENT, FORTUNARUM SE SUARUM ET CAPITIS SCIAT SUBITEM ESSE DISCRIMEN"

(Corpus Iuris Civilis, Vol 2, Codex Iustinianus 4:40:1).

תרגום: "אין רשות לשום אדם פרטי לפרק את הפורפורה הפורה, הן בתוך משי הן בתוך צמר, הנקרא "בלאטא" [ארגמן], "אוקסיבלאטא" [ארגמן חזק], וגם "יקינטא" [כחול]. ברם, אם משהו בכל זאת ימכור את הגיזה של המורקס הנ"ל, שידע לו שממונו וראשו יועמדו לדין מיד".

סבורני כי הדברים מדברים בעד עצמם ואין כאן המקום להאריך. מ"מ ברור מכאן כי "יקינטא" מופק מ"פורפורה" (עליו אין חולק שמדובר במורקס) ומכאן תשובה גם לטענתו הקודמת.

בהמשך מודיע המחבר כי הצליח לצבוע פתיל ציצית בצבע שהופק מחלזון "ינטינה" (למרות שכלל הידוע הוא מסרב להציג את התהליך והחומרים הנוספים בפני אחרים). הוא מציג "מדריך מיון" כלשונו של מאפייני החלזון המנויים בחז"ל ובספרי הפוסקים, ומדגים כיצד מתאימים כל המאפיינים ל"ינטינה" ואינם מתאימים ל"מורקס". "אפיונים" אלו לוקים בחסר ובחלקם מוטעים לחלוטין. יתר על כן, לאחר בדיקת המקורות מתברר שדוקא חלזון "ינטינה" אינו עומד בקריטריונים הנדרשים מחלזון התכלת. תחילה אצטט את דבריו בקצרה ולאחר מכן אדון בהם.

1. דם החלזון "שחור כדיו". (רמב"ם הלכות ציצית, ב:ב). דיו ה"ינטינה" הינו שחור, סמיך, צמיג, ואינו מעביר אור. לחלזון ה"מורקס" יש בלוטת דיו שקוף וחסר צבע. תשובה: יש לשאול מנין לרמב"ם סימן זה? והלא סימן זה אינו מופיע בשום מקור בחז"ל, והרמב"ם עצמו ודאי שלא היה בידו חלזון? שאלה זו כבר שאל הרב הרצוג (כפירכה ל"מורקס") ותשובתו עליה (כי אין מכאן ראיה) היא פשוטה, הרמב"ם - כפי הנראה - ציטט מספר הטבע של אריסטו בו כתוב כי דמו של ה"מורקס" הינו שחור. וזאת מכיון שאריסטו ראה את הצבע לאחר שהתייבש שאז הוא באמת שחור אלא שבחשיפה מדורגת לשמש לפני היבוש הוא הופך לארגמן או כחול. ("ינטינה" - ודאי שאריסטו לא ראה ואף אינו מזכיר מין זה, למרות שבתקופתו - לדברי מחבר המאמר - צבעו בדמו).

2. לחלזון יש קונכיה. לחלזון "ינטינה" יש קונכיה. תשובה: לכל החלזונות יש קונכיה.

3. החלזון יוצא מהים פעם בשבע שנים (או שבעים). המחבר טוען כי "זו אולי הדוגמה הבולטת ביותר להתאמת חלזון "ינטינה" לתיאור החלזון בתלמוד" ומאריך מאד בתיאור נדירות הסחפות חלזונות "ינטינה" לחוף. ראשית, הגמרא (שבת ער:ב) אומרת: "שכן צדי חלזון קושרים ומתירים". לפנינו עדות מפורשת שהחלזון ניצוד בעודו בים ולא מחכים שבעים שנה כדי שיעלה לחוף. מחבר המאמר עצמו כותב על חלזון ה"ינטינה": "סריקת הים ברשתות תעלה חלזון אחד או שנים, או כמה תריסרים". ומכיון שזקוקים לכמה עשרות תריסרים של חלזון כדי להפיק צבע לציצית אחת, לא הגיוני לומר שהחלזון הוא ה"ינטינה" (והרי לא צדו במשך שנים חלזון רק עבור המשכן, לדוגמה). שנית, לא ניתן להכריע מה פירוש המשפט "עולה אחת לשבעים שנה", פירושים שונים ניתנו לו, ולא דוקא בהקשר לנדירותו. ושלישית, יש לזכור כי אין עדויות מפורשות, כאמור למעלה, על שימוש ב"ינטינה" בעת העתיקה, ואריסטו, ויטרוביוס, סטראבו, פליניוס, וכל המקורות הקדומים אף אינם מצינים אותו כלל ברשימת החלזונות מהם מופק צבע. בהמשך כותב המחבר כי חלזון "מורקס" אינו נדיר, מקומו סמוך לקרקעית הים ולעולם אינו מגיע לחוף, והוא מצוי תמיד בשפע. הכל אמת, אבל אין לכך כל קשר לענין, מכיון שאין צורך שיגיע לחוף, ולענין נדירותו - להיפך, יש צורך בכמויות תעשייתיות על מנת לספק תכלת למשכן, למקדש, לציציותיהם של מיליוני יהודים, ולבגדי מלכות בכל הסביבה ואפילו בפרס הרחוקה. לשאלה מדוע הפסיקו היהודים שגלו לאיטליה, יוון, וצפון אפריקה לייצר

תכלת אם החלזון מצוי כל כך בשפע בארצותיהם, התשובה פשוטה, ומחבר המאמר אף הזכיר אותה למעלה. החוק הביזנטי (קורקס יוסטיניאנוס הנזכר) והרומאי אסר צביעה כחלזון ה"מורקס" (וכמו שמוכר בגמ' (סנהדרין יב,א) שבימי רבא (בדיוק בימי הגזרה הנזכרת) היתה סכנה בהבאת התכלת). ולשון הרמב"ן (שמות כח:ב): "והתכלת גם היום לא ירים איש את ידו ללבוש חוץ ממלך גויס", משפט זה נכתב לפני שבע-מאות שנים בלבד, לאחר הכיבוש הערבי בא"י, מכאן שהצביעה כחלזון היתה עדיין בשימוש לצרכים מלכותיים. כתוצאה מכך, ומחורבן בתי הצביעה בא"י עם הכיבוש הערבי, השתכחה אומנות הצביעה. כמויות ה"מורקס" הנסחרות בשוקי הדגים בדרום-אירופה משמשות לאכילה בלבד ואין להן כל קשר לצביעה.*

4. החלזון דומה לדג. כל טיעוניו המרשימים של מחבר המאמר אינם מתפרשים בלשון הגמרא: "וברייתו (רש"י: תבנית דיוקנו) דומה לדג". שנית, קשה לדעת מהי צורת דג אליה כוונת הגמרא. שלישית, לא ברור שכוונת הגמרא לתת לנו "מאפיינים" לזיהוי חלזון התכלת, יותר מתקבל על הדעת שכוונת הגמרא לתאר לנו את הטעמים ליוקר התכלת, ולענין זה מתארת לנו הגמרא את הקושי לזהותו בין שאר יצורי הים (וראה עוד בענין זה בסעיף 7). לענין חלזון "מורקס", אמנם קונכיותו אינה דומה לדג, אך מהצד (מהפתח) יש לה דמיון לצורת דג.

5. החלזונות יוצאים מהים לחוף ולטאות (סמומיות) מפצחות אותם. קונכיותו של ה"ינטינה" היא דקה ולטאה חזקה או ציפור מפצחות אותה בלי קושי, קונכיות ה"מורקס" היא קשה מאוד ויש צורך בפטיש לשבור אותה. טיעון זה מופרך מכל הבחינות. מקור "אפיון" זה הינו מספרי פרשת וזאת הברכה (פסקה שנ"ד), שם נאמר: "ד"א כי שפע ימים יינקו, זו ימה של יפו [צ"ל "חיפה" וכ"ה בנ"א] שגנוז לצדיקים לעתיד לבוא. מגין אתה אומר שכל ספינות שאובדות בים הגדול וצורורות של כסף ושל זהב ואבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שהים הגדול מקיאם לימה של (יפו)[חיפה] שגנוז לצדיקים לעתיד לבוא? ת"ל כי שפע ימים יינקו. אמר רבי יוסי, פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור, ומצאתי זקן אחד ושאלתיו בשלום. אמרתי לו: פרנסתך במה הוא? אמר לי: מחלזון. אמרתי לו: ומי מצוי? אמר לי: השמים, מקום כיס שמוטל בהרים וסממיות מכישות אותו ומת ונימוק במקומו, אמרתי: השמים, ניכר הוא שגנוז לצדיקים לעתיד לבוא". קטע זה צריך ביאור, מכיון שלא ברורה כוונתו של רבי יוסי, א. מדוע ניכר שגנוז הוא לצדיקים לעתיד לבוא? ב. לפי דברים אלו החלזון גנוז לצדיקים לעתיד לבוא ואינו לא ברשותו של ד"ר קפלן ולא ברשות אף אחד? ג. הברייתא בספרי היא מתקופת התנאים, ואילו צבע תכלת היה לפחות עד סוף תקופת האמוראים? ד. אם מדובר בחלזון התכלת, הרי לתכלת צריך חלזון חי כדי להפיק צבע טוב (וראה עוד בסעיף 6), וכאן מדובר על חלזונות מתים? את שלושת התמיהות הראשונות אפשר ליישב בדוחק, שהפירוש הוא, שכמו שהקב"ה גונז אוצרות בים לצדיקים לעתיד לבוא, כן יזדמן להם החלזון בלי טורח, כמו שהזדמן לאותו זקן שמצא רבי יוסי, ולא יצטרכו לצודם בים

* העיריני הר"ר נתן רוטמן שליט"א שדוקא מצות תכלת יכולה להשכח מישראל ב"קלות יחסית" ע"י גזרות, כיון שקיומה נסמך על ידיעת אנשים מועטים בסוד הצביעה, אנשים שאפשר ללחצם ולהכניעם וכו'. עם כל זה ברור שהעלמות התכלת ע"י נסיבות אלו שייכת לגזרת שמים מיוחדת המכונה בלשון המדרש "תכלת נגנוז". וע"ע בספר המידות למגיד מדובנא (שער הדעת פט"ז): "ולולא קבלנו שאין התכלת מעכב את הלבן בזה"ז אפשר היינו מחזירים אף אחרינו כאשר אנחנו שולחים למרחקים להביא אתרוג ולולב והדס". ועיין עוד שם.

ברשותות כמו בזמן הזה. מכל מקום - בצירוף התמיהה הרביעית - אין מכאן ולו שמץ של הוכחה שהחלזון נסחף לתוף ולטאות מפצחות אותו, ולהיפך. וכל זה רק לגירסה שהבאנו. אמנם יש גירסה אחרת בספרי, והיא עיקר, מובאת בהגהות מהר"ס אונחא, ובפירושים ספרי דבי רב, אהלי יהודה, תולדות אדם, והמיותס לראב"ד, וכ"ה בפסיקתא זוטרת (מדרש לקח-טוב), ובמדרש חכמים, מדרש תנאים לדברים, מדרש הגדול, וכ"י ברלין של הספרי: "אמר לי: השמים, מקום יש בים שמוטל בהרים, וסממיות מקיפות אותו ואין לך אדם שהולך לשם שאין סממיות מכישות אותו ומת ונימק במקומו וכו'", ולפי גירסה זו פשוט שאין מכאן כל ראיה לענייננו.

6. ניתן להפיק צבע טוב רק מדם חלזון חי (בבלי שבת עה:א). לאחר מותו, חלזון ה"ינטינה" הינו חסר ערך. אם נבדוק אפיון זה במקורו נגלה שההיפך הוא הנכון. הגמרא מדגישה שכל זמן שהחלזון חי צבעו צלול יותר, "כי היכי דליציל ציבעיה". המציאות היא שבחלזון "ינטינה" מת לא ניתן לעשות כלום, לעומת זאת מ"מורקס" חי ניתן להפיק צבע טוב, אולם מחלזון מת ניתן להפיק גוונים עכורים וכהירים שאינם יציבים, נמצא ה"מורקס" מתאים לאפיון זה ולא ה"ינטינה". יש להדגיש שמחבר המאמר עירבב כאן בין אפשרות השימור (יבוש/הקפאה) של הצבע שהופק מחלזון חי (דם "ינטינה" לא ניתן לשמר) לבין אפשרות הפקתו הראשונית. נקודה חשובה הראויה לציון בענין זה היא, כי הסיבה לכך שאי אפשר להפיק צבע מחלזון "ינטינה" מת היא, כי לחלזון "ינטינה" אין כלל בלוטת צבע, הצבע הינו פליטה להגנה עצמית של החלזון (בדומה לדיונון). ואין צורך אפילו לשבור את הקונכיה כדי לגרום לו לפלוט את הצבע, אלא מספיק להציק לו. כל זאת בניגוד לדבריה המפורשים של הגמרא: "הצד חלזון והפוצעו". [וכן "דם חלזון" (מנחות מב:ב), וקשה להגדיר צבע הנפלט בחיי החלזון כ"דם"] כדי להוציא את הצבע מחלזון "מורקס" חובה לשבור את הקונכיה בפטיש - או לחורר אותה במקדח - כפי שמחבר המאמר עצמו כותב (ראה לעיל סעיף 5), ורק אז לפצוע את בלוטת הצבע של החלזון.

7. החלזון הוא כתול, דומה בצבעו לים ולשמים. גופו וקונכייתו של חלזון "ינטינה" הם בצבע כחול סגול. קונכייתו של ה"מורקס" למינו על פי רוב לבנה אלא שהיא מכוסה בדרך כלל באצות בצבע לבן-כחול-ירקרק (מאוד דומה לסביבתו. י.ג.). בטענה זו כבר דשו רבים, וכל העוסקים בזיהוי חלזון התכלת - כולל האדמו"ר מרדכיין והרב הרצוג - דנו בה, אך למרות כל זאת אציין מספר נקודות. ראשית, כאמור למעלה, חלזונות ה"ינטינה פליאדה הארויי" (Janthina Pallida Harvey) ו"ינטינה פרולונגטה בליניויל" (Janthina Prolongota Blainville) אותם זיהו הרב הרצוג וחוקרים נוספים במאה התשע-עשרה כחלזון התכלת הינם לבנים לחלוטין. רק חלזון ה"ינטינה ינטינה" (Janthina Janthina) (אותו זיהה הפילולוג גזיניוס כחלזון התכלת) הינו סגול-כחול, [את הסיבה לאי זיהוי החלזון עם ה"ינטינה ינטינה" מציין הרב הרצוג: "... כי ההליקס ינטינה איננו מתקיים בים התיכון, וחץ מזה טעה גזיניוס עוד טעויות שאין זה מקומן" (בורשטיין, "התכלת", עמ' 425, ועוד עמ' 419, וראה Spanier, pp. 197-204 לדבריו ישנו בים התיכון)]. שנית, גם ה"ינטינה ינטינה" אינו כחול אלא סגול-כחול (ושמו "סגולית" מראה כי החלק הסגול הינו משמעותי הרבה יותר מהכחול), ואיננו סבור כי מחבר המאמר טוען כי "תכלת" הוא סגול. ושלישית, עצם ההנחה שהחלזון אמור להיות כחול אינה מוחלטת כלל. על צבע התכלת נכתב "תכלת דומה לים וים דומה ל[עשבים ועשבים דומים ל]רקיע ורקיע דומה ל[ספיר וספיר דומה ל]כסא הכבוד". אבל על החלזון כתוב: "גופו דומה לים". משפט זה אינו חד-משמעי וקשה להולמו. אפשר בפשטות

להבין שהוא דומה לסביבתו ולכן קשה למוצאו (כ"כ בפירוש הראב"ד לספר יצירה), ועוד, גם לשון רש"י אינה ברורה. המקור להנחה שצבע החלזון כחול הוא מלשונו הנדפס של הרמב"ם (ציצית א:ב): "והוא דג שעינו כעין התכלת", ומדוע לא כתב "כעין הים" כמו בגמרא? אמנם בכל ספרי הראשונים ובכת"י משנה תורה בחתימתו של הרמב"ם ובכל כת"י תימניים כתוב "שעינו כעין הים", והכל אתי שפיר. ראוי לציין כי ההנחה שהחלזון צריך להיות בצבע התכלת היא טעמו העיקרי של הרב הרצוג לבחור ב"ינטינה" ולא ב"מורקס".

לסיכום, מבחינה מדוקדקת של כל האמור עולה המסקנה כי כל נסיון להתאים את חלזון ה"ינטינה" למערכת האפיונים של התכלת הינו חסר שחר ודינו להדחות. אין שום עדות הסטורית או ארכיאולוגית על צביעה בחלזון "ינטינה", האפשרות המעשית לצבוע בדמו (בלא התערבות כימיקלים וחומרים מלאכותיים) לוטה בערפל, אין ה"ינטינה" תואם את דרכי הפקת הצבע המפורשים בחז"ל, והקשר בינו ובין מערכת סימני החלזון שבידינו הינו רופף ביותר. מערכת האפיונים היא כה ספציפית ומרויקת שכל נסיון לבטל את זיהוי חלזון ה"מורקס" ולנסות להתאימה לחלזון אחר אינו עומד במבחן הביקורת.

והנה לכאורה מלשון הטור והשו"ע סי' קמו סעיף יט שכתבו בהאי דינא "ויש לו עדים שדר בה המוכר יום אחד", משמע שלא כדברינו, דהא אם יש לו עדים דרר בה חד יומא א"כ אמאי לא טענינן לו בי"ד שחזר ולקחה מהמערער וכקושיית הראשונים הנ"ל, אך באמת לא קשה מידי דעיי"ש בסמ"ע ס"ק מ"ה דלפי מה שמסיק בטענת המערער שהוא קנאה מהמוכר קודם קנייתו דהמתזיק, לא היה צריך המתזיק להביא עדים שדר בה המוכר יום אחד שהרי גם המערער מודה לו שהיא [נראה שיש כאן ט"ס וצ"ל שהיה] של המוכר, אלא שהמעשה כך היה בגמ' וכו' [ועיי"ש בש"ך ס"ק י"ח שאין זה בש"ס] ולפי"ז צריך לגרוס ויש לי עדים ר"ל שהמתזיק טוען כן [אך באמת אין מביא עדים] ולא שכתב כן המחבר לדינא, עכ"ל, וכן כתב שם בנתיבות ס"ק מ"ג, ואכהמל"ב.

יעקב שמש

בענין לכם בציצית

לכבוד מערכת קובץ התורני המיוחד בית אהרן וישראל. ראיתי בקובץ קכ"ג היצא לאור לאחרונה דברים נפלאים והנני לכתוב לכם מה שחנני השי"ת בדין לכם הנאמר בציצית ובאתרוג:

מה שכתב הרב אברהם דהאן להעיר על דברי המשנה ברורה שבהלכות סוכה סימן תרמ"ט ס"ק ט"ו כתב ששואל מחבירו אתרוג בסתמא אמרינן שדעתו ליתנו לו באופן המועיל היינו מתנה ע"מ להחזיר (לפי שכעי לכם באתרוג) ומוסיף שם המ"ב שזה דוקא בתלמיד חכם שיודע הדין ששואל פסול ואילו בע"ה שאינו יודע הדין אינו יכול לברך, ואילו בהלכות ציצית כתב בסתמא שבשואל ציצית אמרינן דעתו שמקנה לו לכן יכול לברך (שהרי בציצית נמי בעי לכם) ולא מחלק בין ת"ח לע"ה.

לענ"ד נראה ליישב קושיתו בהקדם דברי המחבר בסימן י"ד סעי' ד' שכתב מותר ליטול טלית חבירו ולברך עליה וכו' יעו"ש. וטעם הדבר כתבו הפוסקים שם דניחא ליה לאינש דליעביד מצוה בממון חברו והקשה שם המגן אברהם והט"ז אמאי באתרוג פסק הרמ"א שיכול ליטול אתרוג חברו שלא מדעתו ולברך עליו רק מיום הראשון ואילך וביום הא' אינו יכול הרי ניחא ליה לאינש דליעביד מצוה בממונו ובהכרח צ"ל משום דביום הא' בעי לכם ואינו יכול לקנות שלא מדעתו וא"כ הרי בציצית נמי בעי לכם ואין יכול ליקח שלא מדעתו ומהאי טעמא עיין שם במגן אברהם והט"ז שפקפקו על דברי המחבר בהלכות ציצית.

ועכ"פ מבואר להדיא דבציצית אמרינן ניחא ליה לאינש אף בלא ידיעתו לגמרי וא"כ מיושב היטב דברי המשנה ברורה דבציצית בלוקח מעם הארץ אף שאינו מכוין להקנותו מ"מ לא גרע מלוקח שלא מדעתו דאמרי' ניחא ליה משא"כ באתרוג מבואר להדיא שאינו מועיל הן סברא לכן רייק המ"ב לכתוב שמועיל רק בתלמיד חכם שודאי מכוין להקנותו ומדיוק היטב להפליא דברי המ"ב.

אלא שבאמת צ"ע מה טעם יש לחלק ביניהם וכמו שתמהו הפוסקים. ונלענ"ד ליישב היטב (וריתיישב על דרך זה היטב דברי המ"ב נמי) בהקדם מה שצ"ע אמאי באמת לא אמרי' ניחא ליה לאינש באתרוג ומוכן להקנות לו האתרוג לזמן דהנה נחלקו האחרונים (קצוה"ח סימן רמ"ד סק"א ונתיבות שם) אם בכל קנין בעי דעת מקנה או סגי בהסכמה גרידא ונפק"מ למש"כ שם בקצות בשולח לחברו מתנה להקנות לו אם בעי כזה דין שליחות (כדעת הקצות) או שאי"ז אלא מעשה קוף רק הובלת החפץ לחברו (כמ"ש הנתיבות שם) דאם בעי "כונה חיובית" להקנות ולא סגי בהסכמה בעי לדין שליחות אבל אם סגי בהסכמה מהמקנה והקונה עושה קנין מעצמו לא בעי לדין שליחות.

מעתה אי גימא דבעי כונה חיובית בכל קנין ולא סגי בהסכמה גרידא נלענ"ד ליישב היטב הטעם שאינו מועיל הסברא דניחא ליה לאינש באתרוג ביום הא' כיון דבעינן לכם וכדי שיהא שלו לא סגי בהסכמה מצד הבעלים אלא בעינן כונה חיובית להקנות לו וניחא ליה לאינש אינו יוצר כונה חיובית אלא הסכמה גרידא לכן בעי רשות דוקא מחברו לפי שאז מקנה לו האתרוג.

אלא שצ"ב לפ"ז מאי שנא ציצית שמועיל ליקח שלא מדעת חברו ונלענ"ד ליישב בהקדם דברי הרשב"א בבא בתרא דף כ"ח ע"ב שכתב שם להקשות אמאי קרקע אינו נקנה במחילה שכיון שהבעלים שותקים ומניחים לו לאכול שדהו ודאי מוחלים לו ויקנה הלה אף בלא טענה ואמאי חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה ותירץ שמחילה לא מהני אלא בחוב או לענין חזקת תשמישין שמוציא זיוין על גג חברו יעו"ש וצ"ב הדברים.

ונלענ"ד דוראי מש"כ הרשב"א שיועיל מחילה כונתו ל"הסכמה" היינו שמסכים שחברו יקנה הקרקע לכן הקשה אמאי אינו מועיל מה ששותק שמוזה ראייה שמסכים שחברו יקנה ע"ז תירץ הרשב"א שהסכמה אינו מועיל על חפץ בעין אלא רק לענין חוב וחזקת תשמישין. וטעם הדבר שמועיל בחזקת תשמישין אף שקונה לענין זה התשמיש יש לפרש בשני אופנים (א) כיון דאין לקונה בזה קנין ובעלות על הדבר רק זכות ושעבוד בזה לא בעי כונה הקנאה וסגי בהסכמה (ב) אם נמא שבחזקת תשמישין אין זה רק שעבוד גרידא אלא בעלות על החפץ לענין זה התשמיש נראה לחדש דהא דבעי כונה חיובית ולא סגי בהסכמה הוא דוקא באופן שמקנה לחברו לגמרי היינו שעתה רק חברו בעלים אבל באופן שנשאר בעלותו על החפץ אלא שגם אחר נהיה שותף עמו לא בעי כונה חיובית וטעם הדבר לפי שבכל קנין יש שני דברים הוצאת החפץ מבעלותו והכנסתו לרשות קונה ולענין הכנסת החפץ לרשות קונה לא בעי כונה מצד הבעלים אלא לענין הוצאת החפץ מרשותו שאינו יכול לצאת בלא כוח הקנאה בעלים דבלא זה המע"ק שעושה אין לזה תוקף של מעשה קנין דסתם הכנסה בלא כונה חיובית מצד הבעלים אינו כלום לכן בחזקת תשמישין שהלה נשאר בעלים לא בעי כונה חיובית (ויל"ד בזה והמעין יבחר)

מעתה נלענ"ד ליישב היטב קושית המג"א והט"ז אמאי בציצית מועיל ליקח שלא מדעת חברו כיון דציצית השותפין חייבת (אף דכתיב לכם עיין תוס' בסוכה דף כ"ח ע"א בטעם הדבר) א"כ לא מיבעיה אי נימא דבציצית סגי בשעבוד וזכות בה לענין שימוש שהיו נמי לכם ודאי לא בעינן לזה הקנין כונה חיובית כמ"ש באופן א' לכאר ד' הרשב"א. אלא אף אי נימא דבעי שיהא לו בעלות הרי ביארנו באופן ב' ד' הרשב"א דכל זמן שבעלים הראשונים נשארים בבעלותם לא בעי כונה חיובית להקנות וסגי בהסכמה גרידא לכן מועיל ליקח שלא מדעת חברו מטעם נחא ליה לאינש ומישוב היטב ד' המחבר וכמובן לפ"ז מדויק היטב ד' המ"ב ונאמרו דבריו ברקדוק נפלא שהרי בלוקח טלית מע"ה נמי איכא הסכרא של נחא ליה לאינש כנלענ"ד כהאי שמעתתא בס"ד. והנה יש עוד תירוצים על דברי המחבר ולפי חלק מהתירוצים נמי יתיישבו היטב ד' המ"ב והנלענ"ד כתבתי

פינחס מרקסון

בני ברק מחבר ספר בן חיל עמ"ס ב"מ

השלמה למאמר בענין כתיבת מגילת אסתר

לכבוד מערכת קובץ בית אהרן וישראל. הגני בזה להביע את הערכתי הנאמנה לקובצכם הנכבד שהוא בימה ואכסניא מאוד נכבדה לעולם התורה שבדורנו הע"י, ותיתי לי שבעז"ה גם אנכי הצב"י זכיתי להיות מבאי אכסניא נכבדה זאת, וכה יתן וכה יוסיף השי"ת לאמץ חילכם וכחכם להרבות ולהגדיל תורה מתוך נחת וכל הברכות האמורות בתורה וחז"ל יבואו יגיעו לכל העוסקים בעריכת והפצת קובץ נכבד זה. הגני בזה למלאות את אשר נשמט מהמאמר ששלחתי בענין כתיבת מגילת אסתר שנתפרסם על ידכם בקובץ שבט אדר [גליון קכג] ונשמט בסוף המאמר [עמ' קס"ה] ב סיכום בקיצור מכל הנזכר לעיל שבמקור נכתב חמשה סעיפים ובהנדפס הושמט סעיף א' וסעיף ד'. והגני שולח מ"ש בשלימות.

וזה הנוסח המתוקן.

ולסיכום בקיצור מכל הנזכר לעיל

בכתיבת המגילה

א. יש להדר לכתוב המגילה וזי העמודים

ב. לדידן עדיף לכתוב מגילה מנין השיטין פחות הרבה מס"ת.

בשירת עשרת בני המן

ג. צריך לכתוב באופן שיסתיימו כל השמות בשוה.

ד. יש להדר להניח חלק בפליים מן השמות.

ה. צריך להניח חלק שיעור פרשה, ולהדר שיהיה כרי ג"פ אשר

הצב"י נפתלי הירצקא רייזמאן